

AGRAR SOHADA TADBIRKORLIKNI RIVOJLANTIRISHNING NAZARIY  
ASOSLARI

**Jumayeva Z.Q., Jo`rayeva N.B.**

Osiyo Xalqaro Universiteti

**Annotatsiya:** Mazkur maqolada agrar sohada tadbirkorlikni rivojlantirishning nazariy asoslari, uning ijtimoiy-iqtisodiy mohiyati, tarkibiy-funksional xususiyatlari hamda rivojlanish qonuniyatlari tahlil qilingan.

**Kalit soʻzlar:** agrar tadbirkorlik, qishloq xoʻjaligi, iqtisodiy islohotlar, mulkchilik munosabatlari, agrobiznes, iqtisodiy rivojlanish, oziq-ovqat xavfsizligi, raqobatbardoshlik.

Mamlakatimizdagi agrar islohotlar natijasi shuni koʻrsatmoqdaki, iqtisodiyotning agrar sohasida oziq-ovqat resurslarini koʻpaytirish uchun agrotijorat yuritishning barcha: yirik va oʻrta hamda kichik shakllarining oʻziga xos ijobiy xususiyatlari, koʻlami va mavjud imkoniyatlaridan unumli foydalanish maqsadga muvofiq. Mamlakatimiz rivojiga tobora katta ahamiyat kasb qilayotgan agrar sohada tadbirkorlik tushunchasining ijtimoiy-iqtisodiy mohiyati, uning belgilari va tarkibiy-funksional xususiyatlari, rivojlantirish qonuniyatlarini chuqurlashtirish talab etiladi.

Agrar sohada tadbirkorlik tushunchasi asosini koʻpgina hollarda dehqonni ijtimoiy-iqtisodiy mazmunini, mazkur boʻgʻinning iqtisodiy munosabatlarini oila bilan bogʻliq xoʻjalikning ijtimoiy-iqtisodiy mohiyatini ochib berish, muammoni nazariy va amaliy jihatdan tadqiq qilish masalalarini hal qilish bugungi kunda iqtisodchi olimlar oldidagi ustuvor vazifaga aylanmoqda. Ilmiy manbalar tahlili shuni koʻrsatadiki, "Dehqon xoʻjaligi", "uy xoʻjaligi", "Xonadon xoʻjaligi", "Oilaviy tadbirkorlik" kabi tushunchalar muhim hisoblanadi. Ammo, ularning mazmuni bir-biridan farqli ravishda, har birining xususiyatlari va tushunchalar boʻyicha turli adabiyotlarda turlicha fikrlar mavjud. Fikrimizcha, hozirgi ekologik talablarni nazarda tutib, har bir iqtisodiy hududning oʻziga xos xususiyati, geografik joylashuvi, ijtimoiy-iqtisodiy masalasini inobatga olish muhim ahamiyat kasb etadi.

Tadbirkorlik muammolari bilan shugʻullanuvchi olimlar va amaliyotchilar oʻrtasida ushbu masalaga yondashishda turli qarashlar, unda maʼlum bir qarama-qarshiliklar mavjud.

A.N.Asaul fikricha, tadbirkorlik- bu iqtisodiy faoliyatning oʻziga xos turi boʻlib, uning mohiyati bozor almashinuvi orqali oʻz aʼzolarining oʻziga xos ehtiyojlariga boʻlgan jamiyat talabini ragʻbatlantirishdan iborat boʻlib, bozor muvozanati buzilishi

orqali raqobatdosh ustunliklarga ega bo'lishga qaratilgan. Qishloq xo'jaligida tadbirkorlik ma'lum bir sub'ektlar va tadbirkorlik faoliyatining ob'ektlari ishtirokini o'z ichiga oladi. I.V.Ukrainsevaning so'zlariga ko'ra, xo'jalik yurituvchi sub'ektlar - bu xo'jalik faoliyatini olib boradigan va to'liq javobgarlikni o'z zimmalariga oladigan tadbirkorlarning o'zlari.

Rossiyaning "Bosh direktor" jurnali ikkita asosiy global muammo yo'nalishini etirof etadi:

✚ oziq-ovqatga muhtoj kishilarning darajasi va agrar munosabatlarning qoloqligi. Ko'pgina rivojlanayotgan mamlakatlarda o'z qishloq xo'jaligi aholini oziq-ovqat bilan ta'minlay olmaydi va oziq-ovqatga bo'lgan ehtiyojini qondira olmaydi. Shu bois ko'pchilik ochlikdan aziyat chekmoqda. Zero, ishlab chiqarish hajmi o'sib borsa-da, och odamlar soni hali ham ko'pchilikni tashkil qiladi. Birlashgan millatlar tashkilotining aholishunoslik jamg'armasi ma'lumotiga ko'ra 2023 yil 1 yanvardagi ma'lumotiga ko'ra hozirgi paytda dunyodagi nochorlar soni taxminan 1181,25 million kishini tashkil etadi, bu umumiy aholining taxminan 15 foizini tashkil qiladi. Dunyo aholisining 60 foizi Osiyo mamlakatlariga tug'ri kelishinini hisobga olsak, ushbu mamlakatlarda birlamchi ehtiyojlarni qondira olmaydigan aholi soni ko'pligini anglatadi. Shuningdek, rivojlangan mamlakatlarda yashash minumimidan kam daromad ega kambag'allar, jumladan, Rossiyada 17,6 mln.(12.1%), Yevropa ittifoqida kambag'allar soni 85 mln.(17%) kishi, Amerika Qo'shma shtatlarida 40 mln. kishini tashkil qiladi. Shu nuqtai nazardan, bu muammo birinchi va eng muhim hisoblanadi.

✚ Ikkinchi dunyo muammosi agrar munosabatlar bilan bog'liq. U turli mamlakatlarda qishloq xo'jaligi rivojlanishidagi farq tufayli paydo bo'lgan. Ba'zi mamlakatlarda yangi yuqori samarali texnologiyalar va o'sish usullarini qo'llash orqali qishloq xo'jaligi sohasi yuqori darajada. Ammo ayrim mamlakatlarda o'tmish qoldiqlaridan kelib chiqqan holda bozor munosabatlariga mos mulkchilik shakllari va munosabatlari to'g'ri yo'lga qo'yilmagan. Ushbu bo'shliq mamlakatlar o'rtasidagi qishloq xo'jaligi munosabatlarida qiyinchiliklarni keltirib chiqarmoqda. Ushbu holat O'zbekiston respublikasiga ham ta'sir ko'rsatmasdan qolmaydi.

Darhaqiqat, O'zbekiston iqtisodiyotini modernizatsiyalashning asosiy yo'nalishlaridan biri kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni rivojlantirishdan iborat. Ayniqsa, so'nggi yillarda kichik biznes va xususiy tadbirkorlik iqtisodiyotning o'zgarishlarga tez moslashuvchan sohasi sifatida ichki bozorni iste'mol tovarlari bilan to'ldirish, xizmat ko'rsatishning yangi va zamonaviy turlarini kengaytirish, eksport salohiyatini rivojlantirishda muhim ahamiyat kasb etmoqda.

Mustaqillikka erishilgan dastlabki yillardan kichik va agrobiznesni rivojlantirishga mamlakat iqtisodiy salohiyatini yuksaltiruvchi muhim sohalardan biri sifatida alohida e'tibor qaratilib kelinmoqda. Prezidentimiz mustaqil taraqqiyot davrining boshidanoq kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni rivojlantirish biz uchun muhim vazifa bo'lib qolishini alohida ko'rsatib berganlar. Bunda, iqtisodiyotning mazkur sohasi uch asosiy masalani hal etishi kerakligiga alohida urg'u berib o'tilgan.

- birinchidan, yaqin 5-10 yil ichida kichik biznes va xususiy tadbirkorlik subyektlari mamlakat yalpi ichki mahsulotining 50-60 foiziga yaqinini ishlab chiqarishi kerak.

- ikkinchidan, ular aholi bandligi va daromadlari o'sishining eng muhim manbai bo'lmog'i zarur.

- uchinchi masala – mulkdorlar sinfini mamlakatdagi siyosiy, iqtisodiy va ijtimoiy barqarorlikni taminlaydigan asosiy kuch sifatida shakllantirish zarur.

Mazkur vazifalardan kelib chiqib, mamlakatimizda amalga oshirilgan iqtisodiy islohotlar orqali eng avvalo iqtisodiy manfaatlarni ro'yobga chiqarishning muhim vositasi hisoblangan mulkchilik munosabatlarini mazmunan o'zgartirishga harakat qilindi. Rejali iqtisodiyot sharoitida asosan davlat mulki monopoliyasi hukmronligi va bu munosabatlarga o'ta rasmiyatchilik bilan yondashuv mulkchilik munosabatlarining samaradorligini deyarli yo'qqa chiqargan edi. Shunga ko'ra, mamlakatimizda amalga oshirilgan iqtisodiy islohotlarning markaziy yo'nalishi ko'p ukladli iqtisodiyotni yaratish, o'rta mulkdorlar sinfini shakllantirish muammolariga qaratildi. Iqtisodiyot nodavlat sektorining shakllanishida mulkni davlat tasarrufidan chiqarish va xususiylashtirish jarayonlarining ta'siri ahamiyatli bo'ldi. Bu boradagi islohotlarning maqsadga yo'naltirilganligi, har tomonlama asoslanganligi va izchilligini ta'minlash maqsadida hukumat darajasida mulkni davlat tasarrufidan chiqarish va xususiylashtirish dasturi ishlab chiqilib, iqtisodiyotning barcha tarmoq va sohalarida bosqichma-bosqich amalga oshirildi. Ma'lumki, tadbirkorlikning rivojiga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin bo'lgan jihat - ularning qimmatli vaqtlarini olib, o'zining murakkabligi va takroriyliigi bilan noxush taassurot paydo qiladigan moliyaviy, statistik va boshqa turdagi hisobotlarni topshirish jarayoni hisoblanadi.

Bosqichma-bosqich amalga oshirilgan agrar sohadagi bozor islohotlarining samaradorligi xususiy mulkchilikka asoslangan turli xo'jalik yuritish shakllarini rivojlantirishga imkon beruvchi ko'p ukladli iqtisodiyotning shakllanishi bilan belgilanadi. Shu munosabat bilan iqtisodiyotda tarkibiy o'zgarishlarni amalga oshirish va barqaror iqtisodiy o'sishni ta'minlashning muhim omili sifatida mintaqalarning tabiiy-iqlim va ijtimoiy-iqtisodiy sharoitlaridan kelib chiqib turli xo'jalik yuritish

shakllaridan samarali foydalanish muhim ahamiyat kasb etmoqda. Agrar sohada olib borilayotgan turli xil islohotlarga qaramay, sohada ba'zi bir muammolar uchraydiki, bu muammolar qishloq xo'jaligi korxonalarini rivojlanishiga salbiy ta'sir ko'rsatmoqda.

Yuqoridagilardan kelib chiqib, agrar soha rivojida qishloq xo'jaligi korxonalarining rivojlanishiga ta'sir etuvchi sabablar quyidagilarda namoyon bo'lmoqda:

- nosog'lom raqobat va monopolistik vaziyatlarning mavjudligi;
- qishloq xo'jalik mahsulotlari yetishtiruvchi korxonalar manfaatlari uyg'unlashtirilmaganligi va ularning moliyaviy ahvolini sekin yaxshilanayotganligi;
- moddiy-texnika ta'minoti korxonalarini xizmatlari sifatining nisbatan pastligi va tannarxining yuqoriligi;
- qishloq xo'jaligi mahsulotlari ishlab chiqaruvchilar, tayyorlash va qayta ishlash jarayonida kooperatsion faoliyat ishtirokchilari o'rtasidagi o'zaro iqtisodiy munosabatlar mexanizmini to'liq shakllanmaganligi;
- agrosanoat majmuasida narx nomutanosibligining vujudga kelganligi va uning chuqurlashib borayotganligini qishloq xo'jaligi tovar ishlab chiqaruvchilarini iqtisodiy va moliyaviy ahvoriga jiddiy salbiy ta'siri;
- moddiy-texnika resurslari va xizmatlariga bo'lgan narxlarning erkinlashtirilishi, ularning qishloq xo'jaligi mahsulotlari narxlari o'sish dinamikasi bilan bog'lanmaganligi;
- qayta ishlash, tayyorlash va savdo korxonalarining monopol holati tufayli qishloq xo'jaligi mahsulotlariga belgilanadigan narxlarning cheklanganligi;
- qishloq xo'jaligining o'ziga xos xususiyatlaridan kelib chiqqan holda, agrar soha mahsulotlariga bo'lgan talab elastikligining pastligi tufayli turli tarmoqlar tomonidan ishlab chiqarilgan mahsulotlar narxlari o'zgarish sur'atlarining turli xilligi yoki narxlar dispariteti va boshqalar.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi "2022-2026 yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida"gi PF-60-son Farmonida ham keltirilgan maqsadlaridan biri tadbirkorlik faoliyatini tashkil qilish va doimiy daromad manbalarini shakllantirish uchun sharoitlar yaratish, xususiyl sektorning yalpi ichki mahsulotdagi ulushini 80 foiz va eksportdagi ulushini 60 foizga yetkazish hamda qishloq xo'jaligini ilmiy asosda intensiv rivojlantirish orqali dehqon va fermerlar daromadini kamida 2 baravar oshirish, qishloq xo'jaligining yillik o'sishini kamida 5 foizga yetkazishdan iborat.

Ayiniqsa, agrar sohada tadbirkorlik faoliyatini rivojlantirish mamlakitimizning muhim vazifalaridan biridir. Qishloq xo'jaligi dunyodagi eng muhim sohalardan

biridir. Aytish mumkinki, qishloq xo'jaligi barcha kishilarni oziq-ovqat bilan ta'minlash bilan birga, ularni ish bilan band qiladi. Buni amalga oshirish tadbirkorlik va qishloq xo'jaligi sohasi bilan birgalikdagi faoliyatiga bog'liq. Ushbu hamkorlik iqtisodiyotning barqarorlashuvi hamda global iqtisodiy rivojlanishiga xizmat qiladi. Global iqtisodiy rivojlanishda agrar tadbirkorlik qishloq xo'jaligining o'ziga xos xususiyatlari va bu bilan bog'liq xavflar tufayli bir qator muammolar, qiyinchiliklar va to'siqlarga duch keladi. Shu bois, qishloq xo'jaligida yuqori samarali, raqobatbardosh tadbirkorlik foaliyatini shakllantirish zarur.

### Adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi "2022-2026 yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida"gi PF-60-son Farmoni

2. Asaul A. N. / Organizatsiya predprinimatelskoy deyatelnosti: uchebnik dlya vuzov

3. Украинцева И. В. / Предпринимательская деятельность и ее особенности в сельском хозяйстве [Электронный ресурс] / И. В. Украинцева, А. И. Авдеева // Научно-методический электронный журнал «Концепт». – 2017. – 100–103 с. – УРЛ: <http://e-concept.ru/2017/770442.htm>

4. Перспективы сельского хозяйства в России и в мире: основные направления [Электронный ресурс] // Журнал «Генеральный директор». – 02.06.2023.

5. Джумаева, З. (2025). ФОРМИРОВАНИЕ КОНЦЕПЦИИ ЗЕЛЕННОЙ ЭКОНОМИКИ, ЭТАПЫ РАЗВИТИЯ И ЕЕ АКТУАЛЬНОСТЬ. *Международный журнал искусственного интеллекта*, 1 (3), 262-266.

6. Жумаева, З. К. (2019). АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ИННОВАЦИОННОГО РАЗВИТИЯ ЭКОНОМИКИ УЗБЕКИСТАНА. *ББК 65.0501 А 43*, 190.

7. Жумаева, З. К. (2024). Инвестиционная Активность Как Основной Элемент Организационно-Экономического Механизма Маркетинга Территории. *Miasto Przyszłości*, 55, 1411-1417.

8. Джумаева, З.К., и Ш, К.М. (2025). О 'ZBEKISTONDA YENGIL SANOAT KORXONALARI MARKETING FAOLIYATI HOLATI TANLILI. *АНАЛИЗ СОВРЕМЕННОЙ НАУКИ И ИННОВАЦИЙ*, 1 (7), 186-189.

9. Джумаева, З. (2025). РОЛЬ ТОРГОВОЙ ПОЛИТИКИ В ОБЕСПЕЧЕНИИ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ НАЦИОНАЛЬНОЙ ЭКОНОМИКИ: СОВРЕМЕННЫЕ ПОДХОДЫ. *Международный журнал*

*искусственного интеллекта*, 1 (1), 483-488.

10. Жумаева, З. К. (2024). Мобильный Маркетинг Как Эффективное Средство Стимулирования Сбыта Товаров И Услуг. *Miasto Przyszłości*, 54, 697-702.

11. Жумаева, З. К. (2024). РАЗВИТИЕ ТВОРЧЕСКИХ ИНДУСТРИЙ КАК ФАКТОР РОСТА НАЦИОНАЛЬНОЙ ЭКОНОМИКИ: ОБЗОР ЗАРУБЕЖНОГО ОПЫТА И ПЕРСПЕКТИВЫ ДЛЯ РЕСПУБЛИКИ УЗБЕКИСТАН.

12. Джумаева, З. (2025). РОЛЬ ТОРГОВОЙ ПОЛИТИКИ В ОБЕСПЕЧЕНИИ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ НАЦИОНАЛЬНОЙ ЭКОНОМИКИ: СОВРЕМЕННЫЕ ПОДХОДЫ. *Международный журнал искусственного интеллекта*, 1 (1), 483-488.

13. Джумаева, З.К., и Гулямова, Н.Г. (2025). О 'ZBEKISTONDA MINTAQANI KOMPLEKS RIVOJLANTIRISHNI DAVLAT TOMONIDAN TARTIVGA SOLISH. ТЕОРИЯ НАУЧНЫХ ИССЛЕДОВАНИЙ ВСЕГО МИРА, 1 (5), 152-159.

14. Жумаева, З. К., & Ахмедова, Ф. Р. (2025). РОЛЬ ТОРГОВОЙ ПОЛИТИКИ В ОБЕСПЕЧЕНИИ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ НАЦИОНАЛЬНОЙ ЭКОНОМИКИ: СОВРЕМЕННЫЕ ПОДХОДЫ. *MODERN EDUCATIONAL SYSTEM AND INNOVATIVE TEACHING SOLUTIONS*, 1(7), 323-330.

15. Jumayeva, Z. Q., & Matkarimov, G. (2025). MINTAQADA FAOL INVESTITSIYA SIYOSATINI IQTISODIYOT TARMOQLARINI O 'SISHIGA TA'SIRI. *ANALYSIS OF MODERN SCIENCE AND INNOVATION*, 1(6), 205-212.

16. Джумаева, ZQ (2017). ТЕОРИИ ОБЕСПЕЧЕНИЯ СТАБИЛЬНОСТИ НА РЫНКАХ ТРУДА РАЗВИТЫХ СТРАН. *Инновационное развитие*, (4), 64-

2023